

УДК 281.9 (477)

О. А. Альошина,
старший викладач кафедри релігієзнавства Національного університету
"Острозька академія"

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ А. РІЧИНСЬКОГО НА ВОЛИНІ У 20 - Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена аналізу видавничої та публіцистичної діяльності Арсена Річинського. Зазначено, що в часописах А. Річинський висвітлював не лише суспільно-політичне життя Волині, а й проблеми релігійно-церковного життя православних українців.

Ключові слова: Волинь, Арсен Річинський, часописи.

Издательская деятельность А. Ричинского на Волини в 20-х гг. XX ст.

Статья посвящена анализу издательской и публицистической деятельности Арсена Ричинского. Отмечено, что в журналах А. Ричинский освещал не только общественно-политическую жизнь Волини, но и проблемы, религиозно-церковной жизни православных украинцев.

Ключевые слова: Волинь, Арсен Ричинский, журналы.

Publishing activity of A. Richinskiy is on Volin in 20's of XX century

The article is devoted the analysis of public's activity of Arsen Richinskiy. It is marked that in the magazines of A. Richinsky lighted up not only social and political life of Volin but also problems, religiously church life of orthodox Ukrainians.

Keywords: Volin, Arsen Richinskiy, magazines.

На сьогодні вже опубліковані наукові розвідки, присвячені життю і громадській праці цього видатного діяча, проте їх аналіз засвідчує, що й до цього часу залишається малодослідженим питання видавничої діяльності А. Річинського. Тому виникла потреба поглиблено вивчити невідомі, розкрити й уточнити маловідомі аспекти його видавничої діяльності. Вирішення цього питання дозволить конкретизувати і основні напрями громадської і церковної діяльності А. Річинського.

Масив вітчизняної історіографії, присвячений дослідженню постаті А. Річинського та його плідної громадської та церковної діяльності, представлений в працях таких дослідників, як А. Гудими [3], А. Колодний [7], Л. Михальчук [10], О. Саган [7], Н. Стоколос [17]. Проте у

своїх наукових розвідках зазначені дослідники лише частково зверталися до висвітлення зазначеної проблеми. Тому нині відсутні наукові публікації, які б повністю висвітлювали видавничу та публіцистичну працю А. Річинського.

Новизна полягає у висвітленні, на основі залучення архівних джерел та періодичних матеріалів, маловідомих фактів видавничої та журналістської праці Арсена Річинського.

Віднайдені та використані автором матеріали маловідомих часописів “Рідна церква”, “Наше братство” та частково втрачених чисел часописів “На Варті”, видавцем та редактором яких був А. Річинський, доповнюють та розкривають нові сторінки багатогранної праці цього видатного громадського діяча Волині.

Саме тому метою нашої наукової розвідки стало розкрити основні етапи видавничої діяльності Арсена Річинського упродовж 20-х рр. XX ст. на Волині.

Крім широкої громадської діяльності, яка, в першу чергу, була пов’язана із підготовкою та проведенням Луцького церковного з’їзду 1927 р., та широкої просвітницької та пластової роботи, А. Річинський плідно працював і в галузі публіцистики та видавництва.

В зазначений період А. Річинський брав активну участь у громадському житті міста Ізяслав. Тут він організовував концерти, вистави, займався видавничою діяльністю. Зокрема, з 1918 р. він почав виконувати обов’язки члена редколегії часопису “Нова дорога”. Це було видання повітового земства, а пізніше – Ізяславської народної ради [4, с. 157]. Працюючи в редколегії цього часопису, він суттєво вдосконалив свій журналістський та редакторський досвід. Часопис “Нова дорога” виходив переважно двічі на місяць російською та українською мовами. Протягом усього 1918 р. він друкувався з першого по двадцяте число (перші дванадцять – за старим стилем), а на початку 1919 р. вийшло число двадцять один (січень 1919 р.). Це видання висвітлювало не лише діяльність повітового земства, а й значні події громадського і політичного життя регіону. Автори його матеріалів намагалися оцінювати їх об’єктивно [5, с. 91]. Часопис також інформував своїх читачів про найважливіші суспільно-політичні події, які відбувалися на українських землях. Тут публікувалися закони, постанови, повідомлення, а також ухвали й розпорядження земства. Висвітлювалися в ньому й окремі питання з історії та культури України, а також хроніка поточного земського життя. Містилися в цьому часописі також передруки і виклади цікавих публікацій з інших українських видань, а інколи вміщувалися повідомлення про міжнародні події. Це видання виразно стояло на позиціях Української Народної Республіки.

Статті у ньому, як правило, не підписувалися, однак відомо, що частина з них належала перу А. Річинського. На це вказують як стиль,

так і тематична близькість з його публікаціями наступних років. Таки-ми можна вважати статті "Великі роковини: Переяславський договір" (Ч. 1, 1 січня); "Украина в государстве Российском" (Ч. 3–6, 10 лютого, Ч. 8–9, 25 березня); "Кирило-Мефодіївське товариство (до роковин Куліша і Шевченка)" (Ч. 6–7, 10 березня); "Революція" – про спадщи-ну Лютневої революції та актуальність реалізації завдань Української Республіки задля її підтримки; "Битва під Берестечком 29 червня 1651 року" (Ч. 19–20, 25 червня). Крім згаданих публікацій, це ще й "З'їзд духовенства й мирян", виклад статті з "Нової ради" за 1917 р. з комен-тарем щодо майбутнього Православної церкви та завдань у цьому сенсі делегатів від Ізяславського повіту на Церковний собор, зокрема спри-яння її дерусифікації. А. Річинським був також написаний нарис "Де-легация Ізяславського земства в Центральній Раді". Ці матеріали були опубліковані в числі 13–14. Його публікації "Замітки про українську мову", "Хроніки", "З'їзд учителів", "Малолюдний з'їзд духовенства", "Екстрене засідання Повітової медичної ради" знайшли місце в числі 16–18 за 10 червня 1917 р. У числі 19–20 А. Річинський уже зафіксован-ий як відповідальний редактор цього часопису. Заслугує на увагу той факт, що воно вийшло майже повністю українською мовою. У ньо-му широко висвітлені події громадсько-культурного життя Ізяславсько-го повіту. А. Річинський також умістив у ньому свій матеріал "Душа народу", присвячений Т. Шевченку. Це була промова, виголошена ним на випускному вечорі в Ізяславській гімназії [5, с. 92].

1922 р. його вдруге заарештували, звинувативши в активній про-українській діяльності. Оскільки довести фактів якихось конкретних порушень ним законів Польської держави не вдалося, А. Річинського невдовзі звільнили. Згодом він виїхав працювати дільничим лікарем у с. Тростянець Луцького повіту, яке опинилося у складі Польщі [2].

У квітні 1922 р. А. Річинський з дружиною переїхав до Володимира-Волинського, куди, згідно з розпорядженням Волинського воєводи за №1507 від 24 квітня 1922 р., він був переведений на посаду дільничого лікаря. 22 липня того ж року він став головним лікарем міської лікарні. На цій посаді він працював до серпня 1925 р.

Зрозуміло, що маючи тавро неблагонадійності, А. Річинський не мав змоги надалі працювати на державній посаді. Зрештою, маючи відпо-відну освіту і досвід, він міг забезпечити себе та свою родину, працю-ючи лікарем приватно. Саме лікарем він і працював до арешту 1939 р., адже його високий фаховий рівень і авторитет забезпечували достатню кількість пацієнтів. Наголосимо, що будучи приватним лікарем, він був достатньо фінансово незалежним, і це давало йому можливість брати активну участь у громадській роботі.

З 1924 р. діяльність А. Річинського та прихильників ідеї українізації церкви значно активізувалася. З 1925 р. А. Річинський розпочинає ви-

давати власним коштом “незалежний місячник українського церковного відродження” “На Варті”. Цей часопис виходив друком упродовж 1925–1926 рр. [6, с. 1282]. Згодом через низку причин він був змушений змінювати назву: спочатку на “Рідна церква” (1927–1928 рр.), а потім на “Наше братство” (1929 р.). Мотивуючи потребу заснування часопису “На Варті”, А. Річинський зазначав, що “справа така важна, всі ми так гостро відчуваємо брак поважного й незалежного журналу, який правдиво освітляв би наше церковне життя, поміг би нам вийти з того провалля, в якому опинилася українська церква”. Саме тому “ми одважилися приступити до видавання “На Варті” [15, с. 22].

Навколо цього часопису він досить швидко об’єднав українську інтелігенцію регіону, а також організував власне невелике видавництво, де друкував розвідки, присвячені проблемам Православної церкви на західноукраїнських землях. Зрештою, видавнича діяльність А. Річинського була належним чином оцінена широкими колами української громадськості Польщі. Так, популярна в той час газета “Діло” писала: “Річ у тім, що “На Варті” є першим на українських землях в межах Польщі часописом, який поклав собі за завдання систематичну боротьбу за розмосковлення православної церкви на українських етнографічних землях, проти московської православної ієрархії в Польщі та проти політики департаменту віросповідань у Варшаві. “На Варті” бореться за принципи, поставлені в основу української православної Автокефальної церкви на Наддніпрянській Україні. Живий різноманітний зміст часопису вкупі з високою ідейністю та глибоким патріотизмом, яким овіяні його статті, повинні запевнити йому найкращий розвиток” [16, с. 28].

У цьому часописі він пропагував ідею українізації Православної церкви в Польській державі, зокрема запровадження соборноправного устрою в церкві. У програмній статті часопису, яка містилася в його першому числі, він сформулював завдання і спрямування часопису – “стояти “на варті” українського культурного і церковного ренесансу” [13, с. 25]. “На Варті” вміщував матеріали на таку тематику: 1) релігійні проповіді, бесіди; 2) церковне право; 3) світова та українська церковна історія; 4) підстави українізації церкви; 5) огляд світового церковного руху; 6) огляд українського церковного життя; 7) релігійна поезія; 8) церковний спів; 9) філософські проблеми; 10) політичні огляди; 11) оригінальні етнографічні матеріали; 12) історичний календар; 13) оголошення [11, с. 6–7].

У постійній рубриці “Розмосковлення церкви” А. Річинський висвітлював хроніку релігійно-церковних і культурних подій українського життя у Володимирі-Волинську та повіті під псевдонімами “Володимирчанин” та “М. Чорний”. Під псевдонімом “Не-чіпка” публікувалися актуальні гумористичні і сатиричні вислови А. Річинського [15, с. 3].

Завдяки часопису А. Річинський налагодив і підтримував постійний зв'язок з читачами, серед яких були селяни, вчителі та священнослужителі.

Усвідомлюючи, що не всі можуть відкрито звертатися до видання, опозиційного в багатьох питаннях до церковної влади, А. Річинський писав від імені редакції "На Варті", що матеріали його дописувачів під їх власними прізвищами подаватимуться лише за їхньою згодою. Перші матеріали з місць були опубліковані ним під заголовком "Дописи", а наступні – під рубрикою "Церковне життя на місцях". Як і зазначав редактор часопису, вміщені вони були під псевдонімами та криптонімами.

Після Луцького з'їзду, восени 1927 р., А. Річинський зупинив випуск часопису "На Варті" і розпочав видавати журнал "Рідна церква" як друкований орган Українського церковного комітету, головою якого він був обраний. Це було незалежне церковно-громадське видання, розраховане на західноукраїнське населення Польщі. Метою журналу було висвітлення церковно-громадського життя українців, оскільки, як зазначалося в одному з його чисел, "Не можна давати народові замість духовного хліба – камінь і отруту, як це роблять чорносотенні московські листки, видавані або підпомогані церковною владою" [9, с. 1]. На сторінках "Рідної церкви" знайшла місце інформація про результати двох плебісцитів щодо богослужбової мови, проведених у цей час на Волині, огляд української церковної преси, що виходила в Радянській Україні. В ньому вмішувалися огляди польської преси з питань українізації церкви та роз'яснювалися окремі гострі питання православного життя, зокрема про участь мирян у церковному житті та про право власності на церковну землю. На жаль, А.Річинському вдалося випустити лише два числа цього часопису [14, с. 15].

Наприкінці 1920-х стосунки між українськими православними громадськими діячами та ієрархією Православної церкви в Польщі помітно ускладнилися через низку причин, серед яких не останнє місце займав вплив на неї проросійськи налаштованих осіб. Унаслідок цього А. Річинський змушений був вийти зі складу Митрополічної ради через неможливість плідної співпраці з більшістю її членів, оскільки зрозумів, що її очільники не поступляться своїми переконаннями й не зроблять результативних кроків, спрямованих на українізацію церкви.

Оприлюднивши 4 грудня 1928 р. заяву про розрив з церковним керівництвом, А. Річинський знову вдався до діяльності, так би мовити, опозиційного характеру [1, с. 63]. З 1 січня 1929 р. він зробив спробу відновити видавництво часопису "На Варті", де планував відображати критичне ставлення православної громадськості до церковної ієрархії. Хоча цей намір на той час і був підтриманий колишніми членами Церковного комітету, проте він не був реалізований. У розісланому звер-

ненні до української громадськості він від імені редакції місячника оприлюднив ухвалу Церковного комітету від 23 листопада 1928 р., де обґрунтовувалася потреба у власному друкованому органі, призначеному для популяризації “виступів перед владою церковною та цивільною в обороні національного характеру нашої церкви, її прав і майна” [8]. Він мав намір висвітлювати в ньому в першу чергу стан справ у Православній церкві і школі, вміщувати періодичні огляди суспільно-політичного життя Польщі. Необхідні кошти для його видання передбачалося отримати за рахунок добровільного самооподаткування тих представників інтелігенції, котрі підтримували українізацію церкви.

Навесні 27 березня 1929 р. у листі до П. Артем'юка А. Річинський розповідав про свої поїздки по Волині з метою відновлення давніх зв'язків і налагодження нових задля проведення подальшої дерусифікації церкви. У цьому листі він також повідомляв про заснування нового незалежного друкованого місячника української церковної думки – “Наше братство”, для якого просив надіслати відповідні матеріали з Полісся і допомогти у зборі коштів на його видання.

Зрештою, читачі змогли познайомитися зі змістом лише двох чисел часопису “Наше братство” [6, с. 2529], які вийшли у світ з великим інтервалом і мали незначний обсяг – близько 8 сторінок. У редакційному коментарі, що був уміщений у його першому – квітневому – числі, зазначалося, що цей часопис побачив світ завдяки “жертвовності нашої інтелігенції”. У ньому були опубліковані переважно матеріали А. Річинського: стаття “Сумерк польського православ'я”, де містився виклад програми дій православних українців у Польщі, під ініціалами “А.Р.” також було вміщено рецензію “Відгуки” на книгу о. Г. Костельника “Великі люде” (з нотаткою, що продовженням “Відгуків” у наступному числі буде рецензія на книгу І. Огієнка “Костянтин і Методій”) [8].

Оскільки часопис “Наше братство” відзначався чіткою опозиційною лінією щодо керівництва Православної церкви в Польщі, то у відповідь на його критичні публікації 15 квітня 1929 р. було прийняте рішення Синоду про відлучення А. Річинського від церкви [12, с. 264–265].

Своє категоричне несприйняття відлучення від церкви Арсен Річинський висловив на сторінках часопису “Наше братство”. Другий – липневий – номер цього видання був майже повністю присвячений факту його відлучення від церкви. На перших сторінках подавався відкритий лист А. Річинського “Моя відповідь Св. Синодові Православної церкви в Польщі” та відгуки з цього приводу газети “Діло”. Також у його рубриці “Ріжні вістки” вміщувалася інформація про віче української громадськості у Варшаві та його ухвали з протестом щодо анафема А. Річинського.

Отже, початкові віхи громадської діяльності у 20-х рр XX ст. слід пов'язати з його плідною публіцистичною працею в Ізяславському ві-

снику “Нова дорога”. Його активна громадсько-політична діяльність у 1920-х рр. засвідчує, що він не тільки виявляв інтерес до всіх тих подій, які відбувалися на західноукраїнських землях у цей період, а й в міру своїх можливостей активно впливав на те, щоб її народ нарешті позбувся кайданів “малоросійства”, став вершителем своєї долі. Саме на це була спрямована його публіцистична та видавнича діяльність, участь у різних акціях, спрямованих на дерусифікацію православ’я і набуття ним рис національної церкви – домінанти культурного життя народу. Задля цього вже за політичних реалій Другої Речі Посполитої він починає видавати власним коштом часопис “На Варті” (1925 р.) та часописи “Рідна церква” (1928 р.) та “Наше братство” (1929 р.). Журнал “На Варті”, що виходив у Володимирі-Волинському, став пресовим органом національно-церковного руху на Волині у другій половині 20-х рр. Назва часопису відображала його ідейне спрямування – журнал був покликаний “стояти на варті інтересів українського православ’я як незалежний орган українського культурного і церковного відродження”. Крім того, часописи відіграли помітну роль у пробудженні національної свідомості українського народу Волині. Саме ці друковані журнали відображали національно-патріотичну спрямованість поглядів Арсена Річинського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Власовський, І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4-х т. / І. Власовський. – Нью-Йорк, 1998. – Т.4. – Ч. 2. – 415 с.
2. Волинський обласний краєзнавчий музей. – КДФ. – 15146.
3. Гудима, А. Харизма Арсена Річинського / Т. Гудима. – Тернопіль, 2007. – 144 с.
4. Гуцаленко, Т. Річинський Арсен / Т. Гуцаленко // Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1994. – Випуск І. – 234 с.
5. Дем’янчук, Г. Ізяславський вісник “Нова дорога” / Г. Дем’янчук // Велика Волинь: минуле і сучасне. – Хмельницький; Ізяслав; Шепетівка, 1994. – С. 91–93.
6. Енциклопедія українознавства. Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. – Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1973. – Т. 7. – 2800 с.
7. Колодний, А. Життя і творчість Арсена Річинського – самовіддане служіння Богу й Україні / А. Колодний, О. Саган // Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. – Київ ; Тернопіль: Світ знань, 2000. – С. 9–47.
8. Львівська наукова бібліотека ім. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф 1. – Оп. 2. – Спр. 27. – 52 арк.
9. Меморіал Українського Церковного Комітету до всесвітньої християнської конференції в Лозанні // Рідна церква. – 1927. – № 1. – С. 1–10.
10. Михальчук, Л. Життя А. Річинського – самовідданого служіння українському народу / Л. Михальчук // А. Річинський – ідеолог українсько-

го православ'я: Збірка наукових праць. – Київ ; Тернопіль ; Кременець, 1998. – С. 3–8.

11. На Варті. – 1925. – № 1–2. – С. 6–7.

12. Определение Св. Синода Святой Автокефальной Православной церкви в Польше об отлучении от церкви и анафемствование проживающего в г. Владимире лекаря А. Речинского за его враждебную и вредную деятельность // Воскресное Чтение. – 1929. – № 17. – С. 264–265.

13. Павлюк, І. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя (1917–1939 рр.): Анот. покажч. / І. Павлюк. – Львів ; Луцьк: Надстир'я, 1997. – 179 с.

14. Річинський, А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2002. – 447 с.

15. Розмосковлення церкви // На Варті. – 1925. – № 5–6. – С. 21–28.

16. Розмосковлення церкви // На Варті. – 1925. – № 7–8. – С. 16–22.

17. Стоколос, Н. Арсен Річинський і боротьба за українізацію православної церкви на Волині // Людина і світ. – 1998. – № 2. – С. 33–35.